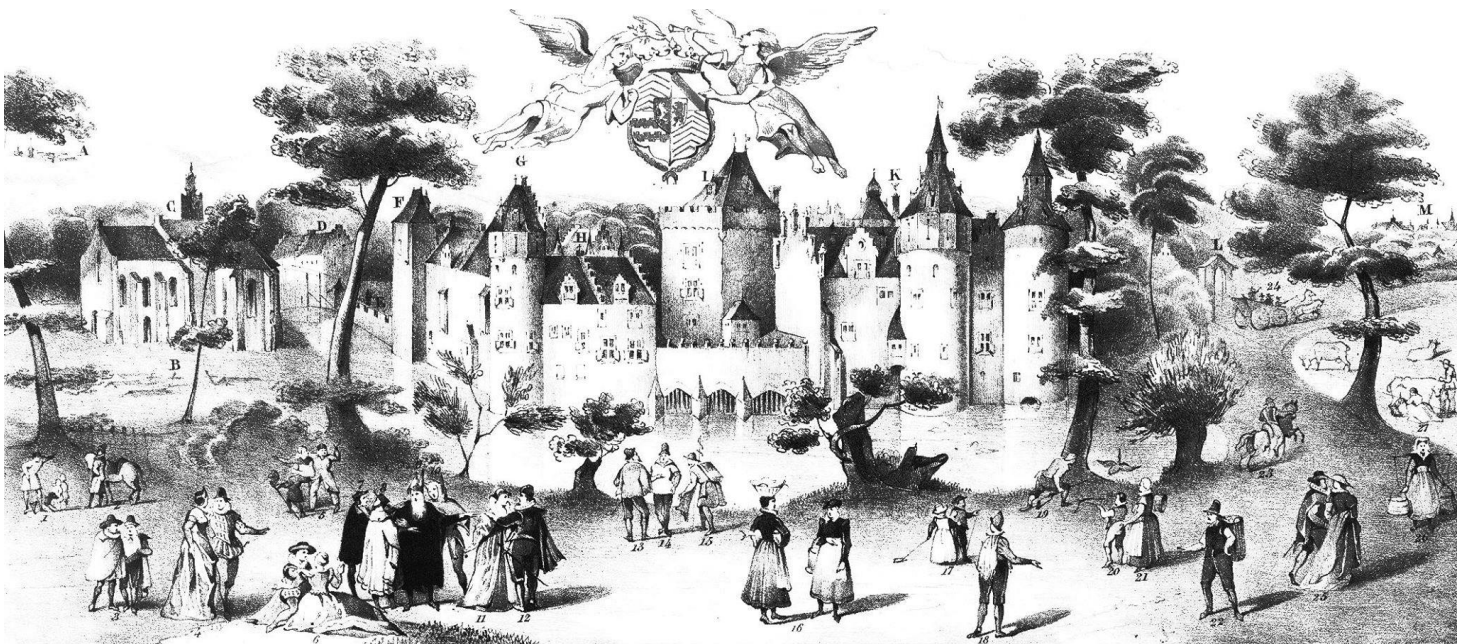

Egmontse Tydinghen

De historiografie over het vroegmoderne geslacht
Egmond getoetst aan recente inzichten (1940-heden)

Arthur Nieuwland

Begeleider: prof. Violet Soen

Leuven, 3 juni 2016

Inhoudsopgave

Inleiding.....	1
1. Staatsvorming.....	3
2. Economie.....	9
3. Gendergeschiedenis.....	12
4. Huwelijkspolitiek.....	16
Besluit.....	20
Bibliografie.....	21

Inleiding

Nieuwe historiografische inzichten uit de laatste decennia hebben de oude consensus uitgedaagd dat de aristocratie zich sinds de late middeleeuwen in continu verval bevond. Die consensus vond zijn oorsprong in Norbert Elias' artikel uit 1979 waarin hij betoogde dat centraliserende, absolutistische vorsten, zoals de Bourgondische hertogen en Habsburgse koningen, via hofceremonieel de adel van zijn macht onttrokken en als een gekortwiekte vogel in een gouden kooi gevangen hield. De opkomst van stedelijke elites die posities verwierven in de centrale instellingen van deze vorsten drukte de adellijke invloed verder.¹ Dat beeld is tegenwoordig bijgesteld. De Bourgondische en Habsburgse vorsten vertrouwden op de adel om regionaal en centraal hun beleid uit te voeren.² Daarnaast bleef de adel van essentieel belang in de krijgsmacht van de vroegmoderne staat als troepenrondselaars en officieren, een rol waarvoor ze ook door de vorst beloond konden worden.³ Ook economisch lijkt er geen sprake te zijn geweest van een adellijke achteruitgang en blijkt de aristocratie economische bewegingen minder passief ondergaan te hebben dan wel eens gedacht.⁴ Tevens bleven edellieden altijd eigengereid: ze zagen zich als een contragewicht van de vorst waartegen ze in opstand mochten komen. Tegelijk namen ze dan ook een bemiddelende, vredezoekende rol op zich.⁵ Tot slot heeft het idee postgevat dat adellijke vrouwen in deze periode niet altijd zo machteloos waren als lang gedacht en juist onder bepaalde omstandigheden welzeker beslissende macht konden uitoefenen.

Omdat deze nieuwe inzichten niet altijd volledig zijn doorgedrongen in adellijke geschiedschrijving, heeft deze bachelorpaper als doelstelling te verifiëren in hoeverre ze verwerkt zijn in de historiografie over de familie Egmond en of dit geslacht als voorbeeld kan dienen van deze conclusies. Uit praktische redenen is gekozen om alleen de hoofdtak te bestuderen, wat betekent dat de zijtakken, zoals bijvoorbeeld Egmond-Buren en Egmond-Gelre, niet aan bod komen. Daarnaast is het doel de hele hoofdtak, dat wil zeggen alle telgen, uit deze periode te bespreken. Dat betekent dat om ook studies naar de minder bekende Egmonds tot hun recht te laten komen, niet alles over de veel beschreven Lamoraal van Egmond aan bod kan komen. De bestudeerde historische periode valt tussen 1450 en 1714. De beginsesuur wordt evenwel niet zeer strikt genomen vanwege de grote politieke, culturele en sociaaleconomische continuïteit van de 15^e eeuw. Daarnaast hebben de Egmonds een belangrijke en interessante rol gespeeld in het staatsvormingsproces onder de Bourgondiërs tijdens het tweede kwartaal van die eeuw. De eindsesuur valt samen met het

-
- 1 N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie, mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Neuwied, 1969; H. COOLS, "Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden. Enkele historiografische beschouwingen", *Virtus*, 4 (1997), 38-39; T. DE HEMPTINNE en J. DUMOLYN, "Historisch adelsonderzoek over de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode in België en Nederland: een momentopname", *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis van de Nederlanden*, 123 (2009), 481-482.
 - 2 M. DAMEN, *De staat van dienst: de gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hollandse Studiën, 36), Hilversum, 2000; H. COOLS, *Mannen met macht: edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*, Zutphen, 2001; A. VAN STEENSEL, "Op naar revisie en synthese: Recente trends in het onderzoek naar de adel in de middeleeuwse Nederlanden", *Virtus*, 19 (2012), 18-20, 21-22.
 - 3 VAN STEENSEL, "Op naar revisie en synthese", 22-23; COOLS, "Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden", 41.
 - 4 H. VAN NIEROP, *The Nobility of Holland: From Knights to Regents, 1500-1650*, M. ULTEE vert., Cambridge, 1993, 138; VAN STEENSEL, "Op naar revisie en synthese", 16-17;
 - 5 A. JOUANNA, *Le devoir de revolte. La noblesse française et la gestation de l'état moderne*, Parijs, 1989; V. SOEN, *Vredehandel. Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand (1564-1581)*, Amsterdam, 2012.

overlijden van Maria Clara Angelica van Egmond (1661?-1714), de laatste telg uit de Egmondse hoofdtak.⁶ De geografie van het onderzoek beslaat de Bourgondische, en later Spaans-Habsburgse, Nederlanden, omdat daar de Egmonds in die periode van belang waren. Historiografisch is gekozen voor een afbakening van 1940 tot het heden. Alleen bij het onderwerp gendergeschiedenis is de beginsuur vanwege de schaarsheid aan werken achterwaarts opgerekt naar 1880.

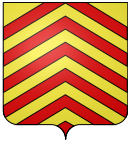
De Egmonds stamden uit de hoge middeleeuwen, waar ze de *advocati*, voogden, van een klooster in het Hollandse Egmond waren. Mettertijd wist de familie echter in politieke en socio-economische stand op te klimmen. Eén zijtak schopte het enkele generaties tot hertog van Gelre, maar het was de erfenis van Françoise van Luxemburg (?-1557) op graaf Lamoraal van Egmond (1522-1568) waarmee de hoofdtak tot de absolute top van de adel in de Nederlanden ging behoren. Deze zelfde graaf Egmond zou echter in 1568 tijdens de Nederlandse Opstand door koning Filips II van Spanje (1527-1598) beschuldigd worden van verraad en middels onthoofding het leven laten. Vervolgens hield de familie stand, maar worstelde ze met hoge schulden en een familiepatrimonium verdeeld over de Republiek en de Spaanse Nederlanden totdat in 1707 graaf Procopius Frans van Egmond (1664-1707) stierf zonder mannelijk erfgenaam.⁷ Met hem stierf de hoofdtak deze.

De paper is opgedeeld in vier hoofdstukken. De eerste drie zijn historiografische beschouwingen over respectievelijk de onderwerpen staatsvorming, economie en gendergeschiedenis. Als vierde volgt een eerder historisch dan historiografisch onderzoek naar het effect van Egmonds onthoofding in 1568 op de huwelijkspolitiek van het geslacht. Aan het eind van elk hoofdstuk volgen enkele suggesties voor verder onderzoek. De basiskennis over de familie Egmond is geput uit verschillende nationale biografische lexicons en Adriaan Dek's *Genealogie der heren en graven van Egmond*.⁸ Verder hanteert deze paper een naamnummering die niet opnieuw begint na de verheffing van de heerlijkheid Egmond tot graafschap. Naar de eerste graaf van Egmond wordt bijvoorbeeld niet met Jan I, maar met Jan III verwezen. De besproken werken komen uit de Nederlands-, Engels-, Frans- en Duitstalige literatuur. Bovenal de afwezigheid van Spaanse literatuur kan een gemis betekenen, maar vanwege taalonkunde konden die niet eveneens verwerkt worden.

6 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*.

7 'Egmond', *Nijhoffs geschiedenislexicon Nederland en België*, 's-Gravenhage en Antwerpen, 1981; A.W.E. DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 's-Gravenhage, 1958, 63.

8 A.J. VAN DER AA, 'Egmond', *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, V, Haarlem, 1859, 45-62; H. OBREEN, 'Egmond', *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, III, Leiden, 1914, 321-346; B.O.F.M. DE TROEYER, 'Egmont', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, Brussel, 1964, 429-461; T. JUSTE, 'Egmont' (Lamoraal, comte D', Louis, comte D', Philippe, comte D'), *Biographie Nationale*, VI, Brussel, 1878, 488-512; J. LEFÈVRE, "Egmont (Louis, comte D')", *Biographie Nationale*, XXXI, Brussel, 1962, 289-291.

1. Staatsvorming

Voor 1384 bestonden in de Nederlanden verschillende afzonderlijke kleine vorstendommen. Daarna begonnen de Bourgondische hertogen, beginnend met Filips de Stoute (1342-1404), per opzet én toeval langzaam deze territoria te verwerven. Het Hollandse graafschap, het aloude operatiegebied van Egmonds, kwam in 1433 Filips' kleinzoon toe, Filips de Goede (1396-1467). Daarmee ving de staatsvormingsspanning aan tussen de Hollandse adel en de Bourgondisch-Habsburgse vorsten, vanwege de opzet van de laatste om bovengewestelijke administratiestructuren uit te bouwen, het bestuur te centraliseren en gewestelijke ambtenaren te professionaliseren.⁹

De positie van de adel in de gewestelijke en overkoepelende instituties van de Nederlanden is beschreven in de prosopografieën van Antheun Janse, Mario Damen en Hans Cools. Deze drie auteurs beschreven respectievelijk de Hollandse gewestelijke aristocratie tussen 1275-1475, de Hollandse gewestelijke ambtenaren tussen 1425-1482 en de positie van de bovengewestelijke edellieden tussen 1475 en 1530.¹⁰ Op basis van een breed scala aan archieven – de algemene rijksarchieven in Brussel en Den Haag, maar ook regionale – en genealogieën, concluderen de drie historici dat inderdaad er een geleidelijke verdringing van edelen uit bestuursorganen plaatsvond. In het geval van Egmond is dat extra interessant, omdat Willem heer van IJsselstein (±1387-1451) en Willem heer van Egmond (?-1483) met andere edellieden, door het leveren van financiële, militaire en bestuurlijke steun, instrumenteel waren in Filips' overwinning op zijn concurrente Jacoba van Beieren (1401-1436) in de opvolgingsstrijd om het graafschap Holland. Daar hielden de Egmonds posten aan over in de nieuwe formeel ingestelde Hollandse Raad die de stadhouder bijstond in het bestuur van het gewest. Langzaam begonnen de Bourgondiërs echter in plaats van edellieden geschoold personeel in te zetten. De Egmonds zagen te laat de waarde van zulke scholing in en verloren bijgevolg dan ook uiteindelijk zitting in deze raad.¹¹

Wat de Leuvense hoogleraar Hans Cools daarenboven terecht uitwees was dat de Bourgondische hertogen de Hollandse edelen niet vertrouwden.¹² Cools synthetiseerde bestaande literatuur, waaronder zijn eigen proefschrift 2001, betreffende op de Hollandse adel in de Bourgondisch-Habsburgse overgangperiode om de Hollandse doorbraak te beschrijven. Ook raadpleegde Cools daarbij de Leidse historicus Michel van Gent die specifiek de Egmondse rol daarin van Willem (1412-1483) en Jan van Egmond (1483-1516) had onderzocht. Onder de Valois hertogen bekleedden Hollandse edelen geen stadhouderschap van belang, zetelden ze niet in de Hofraad en hun invloed in de Raad van Holland kelderde eveneens. Militair legden ze evenmin gewicht in de schaal. Daar kwam echter verandering in toen hertog Karel (1433-1477) onverwachts overleed. Zijn dochter Maria (1457-1482) en haar man Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519), toekomstig keizer van het Heilig Roomse Rijk, moesten een beroep doen op voornoemde Willem en Jan voor militaire, bestuurlijke en financiële steun. Dat betekende een concrete verbetering van hun positie. Maximiliaan

9 COOLS, “Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden”, 38; DAMEN, *De staat van dienst*, 161-165, 181.

10 A. JANSE, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*, Hilversum, 2001; DAMEN, *De staat van dienst*; COOLS, *Mannen met macht*.

11 DAMEN, *De staat van dienst*, 161-165, 181-182, 212-214 en 457-458.

12 H. COOLS, “Aristocraten in de polder: over de geleidelijke opkomst van een bovengewestelijke adelsgroep in Holland, ca. 1430-ca. 1530”, *Historisch Tijdschrift*, 34 (2002), 167-168, 172 en 175.

Afb. 1: Jan III van Egmond
(1438-1516)

benoemde Jan tot stadhouder van Holland, voorzag hem in een huwelijk met zijn achternicht, en ridderde zowel Willem als Jan tot de Orde van het Gulden Vlies. De Oostenrijkse hertog verhief zelfs de heerlijkheid Egmond tot een graafschap. De decennia daarop zouden de Egmonds door de vorsten begunstigd blijven, waardoor ze rond 1500 het machtigste geslacht in Holland zouden worden.¹³ Generaties lang zouden ze vervolgens invloedrijke functies als die van kamerheer of stadhouder bekleden, vliesridders zijn, en hoge buitengewestelijke of zelfs internationale huwelijken sluiten. De bestuursfuncties betekenden een extra inkomen, mogelijkheden tot het uitbouwen van eigen patronagenetwerken en inspraak in het te voeren internationale beleid.¹⁴

Deze invloedrijke positie van de Egmonds was eerder ook al opgemerkt door Matthias Adriaan Beelaerts van Blokland, ambassadeur te Zambia en voorzitter van de Nederlandse Hoge Raad van Adel.¹⁵ Zich

baseerend op correspondentie van de Spaanse koning Filips II (1527-1598) en een negentiende-eeuwse biografie van Lamoraal, bejubelde hij het geslacht Egmond, zijn prestaties en zijn faam vanuit een Nederlands-nationalistisch kader. Hij zag het huis als een “voorvechter van de rechten van de inwoners van de noordelijke Nederlanden” en de latere graaf Lamoraal (1522-1568) als een “waarlijk [...] nationale figuur.” Samen met het schaarse gebruik van bronvermelding maakt dat zijn betoog van twijfelachtige waarde. Ook Van Gent was bekend met Beelaerts van Bloklands artikel, hoewel hij er niet veel vertrouwen in gesteld lijkt te hebben. Zo citeerde hij de ambassadeur slechts tweemaal: eens om een klein detail te verantwoorden en nog eens om een ongestaafd feitje toe te voegen. Egmond zou volgens de ambassadeur namelijk aan de pest zijn gestorven, “maar [Beelaerts van Blokland] geeft geen bronvermelding”, aldus Van Gent.

De opwaartse beweging van de Egmonds kwam tot nieuwe hoogten met de eerdergenoemde, welbekende graaf Lamoraal (1522-1568). Hij behaalde indrukwekkende overwinningen in het Spaanse leger waarvoor hij beloond werd met de benoeming tot stadhouder van het belangrijke gewest Vlaanderen. Ook liet zijn moeder Françoise van Luxemburg hem een zeer omvangrijke erfenis na en verhief keizer Karel V (1500-1558) zijn heerlijkheid Gavere in 1553 tot prinsdom.¹⁶ Hij wist echter niet succesvol door de Reformatie te navigeren en moest zijn rol daarin dan ook in 1568 met zijn leven bekopen toen de hertog van Alva hem arresteerde, veroordeelde en onthoofde. Vanuit het oogpunt van staatsvorming is het een speciaal interessant incident, omdat staatsvorming wel eens is geformuleerd als “een proces van expansie en centralisatie waarin edelen een onmisbare rol speelden, maar waar de vorst tegelijkertijd toenemend inbreuk maakte op hun macht en privileges.”¹⁷ Egmond belichaamt deze stelling vanwege zijn succesvolle militaire en bestuurlijke carrière enerzijds, en zijn arrestatie en proces, waarbij volgens sommigen onder andere zijn voorrechten als

13 Ibidem, 177-179. M.J. VAN GENT, ‘Jan van Egmond: een Hollands succesverhaal’, *Handelingen van de Koninklijke kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 95 (1991), 259-269.

14 COOLS, *Mannen met macht*, 29 en 146.

15 M.A. BEELAERTS VAN BLOKLAND, “De nationale positie van het huis van Egmond in de XVe en XVIe eeuw”, *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 14 (1960), 33-39; O. SCHUTTE, “Jhr. Mr. M. A. Beelaerts van Blokland †”, *De Nederlandsche Leeuw*, 107 (1990), 417-418.

16 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 53; A. GOOSENS, ‘La fortune du comte Lamoral d’Egmont vers 1567-1568’, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* (voortaan BTFG), 70 (1992), 357-380.

17 VAN STEENSEL, “Op naar revisie en synthese”, 18.

Vliesridder met de voeten getreden zijn, anderzijds. Daarom is veel historiografische aandacht naar deze episode uitgegaan, waarvan hieronder een bespreking volgt.

Allereerst bestaat er een traditie die probeerde te concluderen of Egmond inderdaad schuldig was aan majesteitsschennis. Zo beargumenteerde Lefèvre dat Filips II van Spanje (1527-1598) in zijn recht stond, om geen andere reden dan dat hij als absoluut heerser over de graaf en zijn verraad mocht oordelen naar zijn believen. Debergh, die in zijn redenering gevolgd werd door Mees, stelde daarentegen juist dat Egmond onschuldig bevonden had moeten worden vanuit het idee dat het hele proces een rechtsverkrachting was. Als Vliesridder had de graaf bijvoorbeeld het recht gehad om door zijn gelijken berechtigd te worden. De hertog van Alva zag dat echter anders en negeerde Egmonds privileges.¹⁸ Een interessant laatste standpunt is dat van pater De Troeyer, die een doctoraatsthesis schreef over de kwestie. Hij bevond Egmond weer schuldig, omdat hij tegen kardinaal Granvelle, Filips' vertrouweling in de Nederlanden, samenzwoer. De Troeyer volgde het principe dat tegen de minister van de koning conspireren hetzelfde was als tegen de koning intrigeren. Daarom pleegde Egmond dan ook al in 1564, vier jaar voor zijn executie, majesteitsschennis.¹⁹ De Troeyers werk is bovenal interessant, omdat het een eerste poging tot een wetenschappelijke, objectieve studie naar Egmonds lot is. Zijn poging tot een objectieve analyse werd echter vernietigend veroordeeld als bevooroordeeld en gebrekkig beargumenteerd.²⁰

Sinds 2000 zijn verschillende monografieën gepubliceerd die de episode vanuit verschillende invalshoeken bestuderen. Van de Brusselse historica Goosens verscheen in 2007 de biografie *Le comte Lamoral d'Egmont* die beoogde eindelijk een wetenschappelijke studie te leveren over deze roemruchte graaf.²¹ Eerdere biografieën bevonden historici ofwel sterk gekleurd, zoals die van de 19e-eeuwse historicus Théodore Juste, ofwel simpelweg niet wetenschappelijk, zoals van de schrijver Roger Avermaete. De Troeyers monografie beviel historici dus evenmin en de recentste uit 1963 van de Nederlander Mees nam slechts Justes standpunten over en gaf daarmee ook geen voldoening.²² Te oordelen naar Goosens' zeer uitgebreide bronnencorpus kan haar een grote wetenschappelijkheid toegekend worden. Ze gebruikt Egmonds briefwisseling uit het Brusselse Rijksarchief, maar ook archieven in Gent, Gaasbeek, Rijsel, Parijs en Simancas. Daarnaast laat ze niet na de vele uitgegeven bronnen niet te raadplegen. Goosens interpreteert de Opstand vanuit een politieke invalshoek als een uitbarsting van adellijke frustraties om hun buitensluiting van de macht. Daarbij grepen ze de heersende godsdienstproblematiek aan om tegen de vorst op te staan. Goosens legt de oorzaak van Egmonds ongelukkige einde in enerzijds zijn vasthouden aan de tradities van een feodale ridderlijke geboorteadel die inspraak en privileges eiste en anderzijds zijn gezworen trouw aan een vroegmoderne, absolutistische koning die daarop inbreuk maakte.²³

Het jaar daarop bracht Liesbeth Geevers haar proefschrift aan de Universiteit van Amsterdam uit, waarin ze het patronageperspectief hanteerde. Ze beschrijft hoe Oranje, Egmond, en Horn contacten wisten te

18 H. VAN NUFFEL, *Lamoraal van Egmont*, Leuven, 1971, 143-145; M.C. MEES, *Lamoraal van Egmond*, Assen, 1963, 243-251.

19 P.B. DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont: een kritische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564 in verband met het schuldvragestuk* (Verhandelingen van de Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 40), Brussel, 1961, 190-194.

20 P. ROSENFELD, Bespreking van P.B. DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont*, BTFG, 41 (1963), 1301-1304.

21 A. GOOSENS, *Le comte Lamoral d'Egmont (1522-1568) : les aléas du pouvoir de la haute noblesse à l'aube de la révolte des Pays-Bas*, Bergen, 2003. Vertaald als VANDORMAEL en GOOSENS, *Slachtoffer van verraad en intrige*, Leuven, 2007.

22 Ibidem, 16; DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont*, inleiding. De relevante werken: T. JUSTE, *Le comte d'Egmont et le comte de Hornes*, Brussel en Leipzig, 1862; R. AVERMAETE, *Lamoral d'Egmont, 1523-1568*, Brussel, 1943; W.C. MEES, *Lamoraal van Egmond*, Assen, 1963.

23 VANDORMAEL en GOOSENS, *Slachtoffer van verraad en intrige*, 180-181.

onderhouden met het Spaanse hof als een juniorpartner en hoeveel invloed ze zo op het daar gemaakte beleid konden uitoefenen.²⁴ Sinds Keizer Karel V in 1531 de communicatiekanalen zo hervormd had dat Nederlandse edelen zich alleen tot de vorst konden wenden via de landsvoogd, waren de edellieden immers buitengesloten van de centrale besluitsvorming.²⁵ Geevers beschrijft dan ook hoe Lamoraal van Egmond, Willem van Oranje (1533-1584), en Filips van Horne (1524-1568) onder Filips II ijverden alsnog toegang te krijgen tot de koning zonder dat hun brieven gelezen werden door de regentes en haar getrouwen. Hiertoe bestudeerde Geevers de correspondentie en memorialen van voorheen onbekende correspondenten. Een privémedium vonden ze in Cristóbal de Castellanos die brieven doorspeelde naar bondgenoten in Spanje. Het is Geevers' conclusie dat ten grondslag aan de 'ontrouw' van de drie edellieden aan de Spaanse koning een incongruentie lag tussen de patronagekansen die zij wensten en de patronagekansen die Filips II van Spanje (1527-1598) bereid was ze te verlenen. Met andere woorden, de Nederlandse heren waren niet voldoende naar hun verwachtingen geïntegreerd in het Spaans-Habsburgse patronagesysteem.²⁶

In 2013 publiceerde Amsterdam University Press *Vredehandel* van de Leuvense hoogleraar Violet Soen.²⁷ *Vredehandel*, een herwerking van Soens proefschrift uit 2008, borduurt voort op de recente inzichten dat adel niet noodzakelijk aan invloed verloor en dat adellijke macht bijvoorbeeld nog bestond in de vorm van een *devoir de révolte*. Soens bijdrage bestaat in hoe tegenover die plicht tot verzet edellieden ook een *devoir de réconciliation*, een plicht tot bemiddeling, voelden van waaruit ze belangrijk waren in verzoeningspogingen. Daarom bestudeerde Soen de pogingen tot geweldloze conflictbeslechting tijdens de beginjaren (1564-1581) van de Opstand.²⁸ De eerste episode in die 'vredehandel' was Egmonds gezantschap naar Filips II in 1564-1565, welke de historica hoofdzakelijk reconstrueert op basis van graaf Egmonds correspondentie evenals documenten nagelaten door de Habsburgse centrale instellingen uit het Brusselse Algemeen Rijksarchief en uit het Madridse *Archivo General de Simancas*. Betrekkende op graaf Egmond betekent *Vredehandel* bovenal een herwaardering van zijn afvaardiging, die traditioneel in de literatuur als mislukt beoordeeld werd. Daarnaast weersprekt ze in algemene zin Woltjer die beweerde dat een groep van gematigde gelovigen verantwoordelijk waren voor verzoening met de koning. Soen concludeert dat het juist de adel was die hierin het voortouw nam.²⁹

Na Lamoraals executie in 1568, ontvluchtten zijn vrouw en kinderen Brussel. Zijn erfgenaam Filips van Egmond (1558-1590) keerde in 1576 weer terug en trad in dienst bij het Staatse leger. Al in 1579 verzoende hij zich echter met de landvoogd Alexander Farnese en Filips II. Ook de derde zoon Karel (?-1620) was tegen 1599 trouw aan de Spaanse koning. De literatuur wijt die verzoening vaak aan hun oprechte katholicisme, maar Soen heeft aan de hand van het 'verraad van Renneberg' al aangetoond dat adellijk verzoeningsmotieven niet zo eendimensionaal waren.³⁰ Naast geloof speelden ook familiedruk, diplomatie en

24 L. GEEVERS, *Gevallen vazallen. De integratie van Oranje, Egmond en Horn in de Spaans-Habsburgse monarchie (1559-1567)*, Amsterdam, 2008, 11. Een beknopte neerslag is ook L. GEEVERS, "Hoe toegankelijk was de papieren koning?", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 42 (2007), 39-59.

25 GORTER-VAN ROYEN, L., "Maria van Hongarije en de hoge adel in de Nederlanden. Een confrontatie", *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, Hilversum, 2010.

26 GEEVERS, *Gevallen vazallen*, 184 en 192.

27 V. SOEN, *Vredehandel: Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand (1564-1581)*, Amsterdam, 2013.

28 Ibidem, 28-29, 31.

29 Ibidem, 32; COOLS, "Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden", 43.

30 H. OBREEN, 'Egmond', 334-335 en 340; MEES, *Lamoraal van Egmond*, 278-281 en 283; G. DANSAERT, *La comtesse Lamoral d'Egmont : une belle figure de femme aimante au XVIe siècle*, Brussel, 1934, 98-102; DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmont*, 58-63; V. SOEN, "De verzoening van Rennenberg (1579-1581). Adellijke beweegredenen tijdens de

verspreide bezittingen mee. Een nadere studie naar Filips' verzoening zou lonend zijn voor een beter begrip van wat de adelsklasse bewoog. In hetzelfde kader is ook interessant Lamoraal II (?-1617), de tweede zoon, het nooit met Filips II bijlegde. In zijn geval linkten Fourez en Debuissou dat *en passant* aan zijn protestantisme, hoewel ze het niet verder uitdiepten.³¹ Te oordelen naar hun benoemingen, legde de verzoening het huis geen windeieren. Filips werd stadhouder van Artesië, Karel gouverneur van Namen en Karels zoon Lodewijk (1600-1654) kamerheer van Filips III. Alledrie konden zich ook tot de ridders van het Gulden Vlies rekenen.

Toch stelde dit Spaanse herstel van de familie Egmond ze niet volledig tevreden. Bekend is dat Lodewijk in 1632 uit onvrede met het gebrek aan inspraak in het landsbestuur zich aansloot bij een samenzwering tegen de Spaanse administratie. Het doel was een staatsgreep te plegen. De daarop volgende represailles betekenden voor de heersende groep aristocraten een definitief einde van hun politieke inspraak, hoewel de centrale regering nog altijd een beroep op ze bleef doen voor administratieve doeleinden. Want hoewel Lodewijk zelf moest vluchten naar het buitenland, zijn afstammelingen rezen weer tot Vliesridder, onderkoning van Sicilië en generaals in de Spaanse legers.³² Met Lodewijks kleinzoon Procopius Frans (1664-1707) kwam deze tak van de familie Egmond echter tot een einde. Hij verkreeg geen mannelijke erfgenaam, waardoor zijn goederen over gingen op zijn zuster Maria Clara Angelica (1661-1714) wiens kinderen de naam van haar man droegen, Pignatelli.³³

Alle werken bij elkaar leggende, valt het op dat veel studies naar de algemene stand van de adel de Egmonds als voorbeeld gebruiken. Als topadel waren de Egmonds uiterst geschikt voor Damen, Cools en Janse om aan te tonen hoe edellieden een rol van wezenlijk belang vervulden voor de vorst in zowel staatsbestuur als het leger. Ook Soen kon Lamoraal van Egmond gebruiken om te illustreren hoe de adel, en Egmond, een vredebemiddelende op zich namen. De Egmonds kunnen daarom wel als typevoorbeeld van de moderne visie op de adel gerekend worden. Ze vervulden belangrijke administratieve functies als kamerheer en stadhouder waarin ze het vorstelijk beleid uitvoerden. Ook leverde ze krijgsmannen in regionale en internationale kwesties. Dat ze een *devoir de révolte* voelde blijkt uit zowel Lamoraals als Lodewijks verzet en de eerste illustreerde ook een *devoir de réconciliation*. Zo zijn de Egmonds vanwege hun opklimmen in stand een voorbeeld van hoe edellieden de staatsvorming naar hun hand wisten te zetten. Tegelijkertijd is in Lamoraals onthoofding ook duidelijk een voorbeeld te zien van een centraliserende vorst die inbreuk maakt op aloude feodale adellijke rechten en privileges.

Toch is er nog veel ruimte voor verder onderzoek. Opvallend is dat veel studies zich op Lamoraal richtten of de Egmonds uitwerking van algemene conclusies gebruiken. Meer wetenschappelijke werken die concreet en specifiek een Egmond bespreken, zoals Van Gents artikel,³⁴ ontbreken. Onderzoek naar de verzoening van Lamoraals en Lodewijks kinderen kan meer licht werpen op adellijke motieven daartoe. Een ander recent

Opstand anders bekeken", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 122 (2009), 319-333.

31 L. FOUREZ en P. DEBUISSON, 'Un projet de création d'état féodal en Amérique par le comte Lamoral II d'Egmont', *BTFG*, 33 (1955), 609-624.

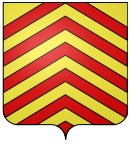
32 P. JANSSENS, 'De landvoogdij van Isabella. 1621-1623', *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, VI, Haarlem, 1979, 379-384; P. JANSSENS, 'La fronde de l'aristocratie belge en 1632', *Rebellion y Resistencia en el Mundo Hispánico del Siglo XVII* (AVISOS de Flandes, 1), Leuven, 1992, 23-40; COOLS, "Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden", 44.

33 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 63.

34 VAN GENT, "Jan van Egmond: Een Hollands succesverhaal".

inzicht, dat adel met grensoverschrijdende bezittingen een uivalsbasis hadden tot verzet tegen hun vorst,³⁵ ontbreekt volledig in de Egmondse literatuur. Dat is verrassend, omdat met Françoises erfenis de Egmonds ook bezittingen in Frankrijk verwierven. Verder is het nodig te achterhalen in hoeverre het herstel van Lodewijks kinderen ook een herstel in feitelijk macht betekende. Überhaupt zijn de laatste generaties Egmonds te weinig onderzocht en leveren de Egmonds al bij al nog voldoende stof tot nadere studie.

35 V. SOEN en H. COOLS, “L’aristocratie transrégionale et les frontières. Les processus d’identification politique dans les maisons de Luxembourg-Saint-Pol et de Croÿ (1470-1530)”, V. SOEN, Y. JUNOT en F. MARIAGE, *L’identité au pluriel. Jeux et enjeux des appartenances autour des anciens Pays-Bas, XIVe-XVIIIe siècles* (Collection Histoire, 30), Lille, 2014, 210-211.

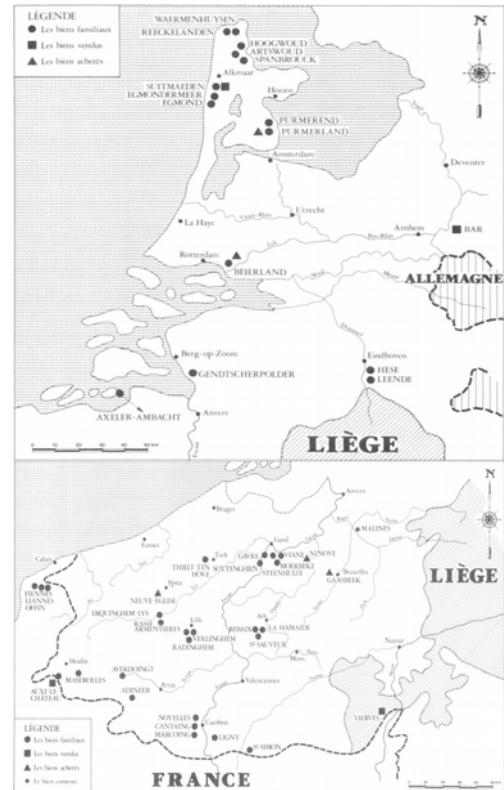

2. Economie

De Brusselse historica Aline Goosens bracht in 1992 zeer overzichtelijk in kaart welke goederen Lamoraal van Egmond bij zijn decapitatie allemaal bezat en welke hem uit zijn moeders dan wel zijn vaders erfenis toekwamen.³⁶ Ze beschrijft hierbij niet alleen zijn heerlijkheden, andere onroerende goederen en hoe hij ze verkreeg, maar ook zijn roerende goederen als inkomen, budget en schulden. Op basis van heemkundige literatuur, maar ook stevig gestaafd met bronnen uit het Brusselse Rijksarchief, vond ze dat via vererving en aankoop Egmond heerlijkheden bezat verspreid over een groot deel van de Nederlanden alsmede in het grensgebied met Frankrijk. Het totale oppervlak van zijn gronden besloeg minstens 8300 hectare. De jaarlijkse som van zijn salarissen en domeininkomsten bedroeg 62944 Vlaamse ponden, de tweede grootste van heel de Lage Landen. Een andere conclusie die de historica trok is dat hoewel Egmond onder grote schulden gebogen ging, hij niet boven zijn stand leefde. Het was daarentegen wel een probleem dat zijn rijkdom voornamelijk in onroerende goederen gevonden moest worden en dat hij weinig liquide middelen had. Dat bemoeilijkte hem zijn schulden af te betalen.

Eén van de relevante heerlijkheden was Gaasbeek die de graaf in 1565 aankocht. Herman Vandormael, doctor in de geschiedenis en ereconservator van het Kasteel van Gaasbeek, identificeerde het bemachtigen van een zetel in de Staten van Brabant als belangrijkste motief voor de aankoop. Voordat hij echter Gaasbeek in handen kreeg, probeerde Egmond tussen 1562 en 1564 het eveneens Brabantse Edingen te verkrijgen, zo leidt Vandormael af uit briefwisseling tussen de landvoogdes Margaretha van Parma en de Spaanse koning.³⁷ Edingen was namelijk in Franse handen, wat betekende dat de toestemming van de laatste nodig was. De koning talmde echter met zijn toezegging, waardoor toen de opportuniteit om Gaasbeek aan te schaffen verscheen, de graaf zijn interesse in Edingen verloor. Met de aankoop van Gaasbeek slaagde hij in zijn opzet lid te worden van de Brabantse Staten.

Een waardevolle aanvulling op Goosens' inventarisatie is Luc Van Durmes bijdrage over de polder in Axel gelegen in het tegenwoordige Zeeuws-Vlaanderen.³⁸ Goosens identificeerde het als zijnde een deel van het graafschap Zeeland. Het was haar alleen onduidelijk hoe en wanneer dit gebied in handen van de

Afb. 2: Heerlijkheden van Lamoraal van Egmond in 1568

³⁶ GOOSENS, 'La fortune du comte Lamoral d'Egmont vers 1567-1568', 357-380.

³⁷ H. VANDORMAEL, 'Toen Lamoraal van Egmond Gaasbeek boven Edingen verkoos... (1562-1564)', *Het oude Land van Edingen en omliggende*, 18 (1990), 217-222.

³⁸ L. VAN DURME, 'Het grondbezit van Egmont in Zeeuws-Vlaanderen', *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 8 (2007), 91-96.

Egmonds belandde. Van Durme merkt terecht op dat ten tijde van Egmond dit gebied Vlaanderen toebehoorde, waaruit hij concludeert dat het via de erfenis van Egmonds moeder Françoise van Luxemburg in 1557 in Egmonds bezit kwam. Opvallend is verder dat Van Durme op basis van een volgens hem “bij historici [...] geheel onbekend document van 1563” bewaard door de Universiteit Gent tot een andere oppervlakte van het gebied komt dan Goosens.³⁹

De graaf kocht echter niet alleen oppervlaktes aan, hij liet ze ook creëren door in 1557 het latere Oud-Beijerland te laten bedijken. Later, in 1582, zouden zijn dochters Sabina, Leonora en Françoise verdere inpolderingen uitvoeren.⁴⁰ De beschrijvingen hiervan door Timmerman en de heemkundigen Goosens-Verhagen en Goosens zijn het in verrassend grote mate met elkaar eens, ondanks dat Timmerman de Goosens niet citeert. Het enige verschil is dat Timmerman kritische vraagtekens stelt bij de implicatie van de Goosens dat Jan III ook indammen zou hebben. Timmermans werk is duidelijker geschreven en beter verantwoord met een bronnenlijst. Uit de diepte van de gepresenteerde details is echter duidelijk op te maken dat de Goosens ook toegang hadden tot concrete bronnen, maar helaas is onduidelijk welke. De Goosens voegden daarentegen wel verhelderende kaarten toe aan hun artikel. Een saillant detail is dat Lamoraal geregeld persoonlijk deelnam aan samenkomsten van de inpolderingsprojecten. Na zijn executie belandde het gebied via een omweg in handen van zijn dochters die in 1582 een tweede deel inpolderden, het latere Nieuw-Beijerland. Opvallend is dat zowel Timmerman als de Goosens slechts zeer beknopt in één zin hun rol vermelden en dat niet verder uitdiepen. Sabina, na Lamoraals dood vrouw van Beijerland, zou ook plannen hebben gemaakt om nog meer gebieden in de regio in te dijken, maar daar kwam niets van te recht. Na haar dood gingen de Beijerlanden over op haar broer Karel, die ze verkocht. Daarmee beëindigde het Egmondse bezit van de landen.

De heemkundige Gaston Renson bestudeerde eveneens de graaf van Egmond uitvoerig. Omdat veel van zijn conclusies met betrekking tot zijn goederen vervat zijn in Goosens' artikel, is bovenal Rensons bijdrage interessant waarin hij beschreef hoe het die goederen verliep ná de executie van de graaf en de verbeurdverklaring van hun bezittingen.⁴¹ Zo slaagde de familie er blijkbaar in veel van de juwelen te redden door het te stallen bij Duitse familie in de Palts. Interessant is eveneens om te lezen over de verdeling die volgde op het zonder zonen overlijden van Filips, de opvolger van Lamoraal I, die door zijn verzoening met de Spaanse koning veel goederen terug had weten te krijgen.. Dochter Leanora kreeg geld toegestopt, Lamoraal II en Karel zouden de erfenis met elkaar verdelen. Dat leidde echter tot problemen, omdat zowel Lamoraal II als Karel opgenomen waren in hun vaders testament.

Een fascinerend artikel is dat van Lucien Fourez en Pierre Dubuisson over de vaak vergeten tweede zoon van de befaamde Lamoraal van Egmond, Lamoraal II, vanaf 1590 graaf van Egmond.⁴² Uit vier documenten van het rijksarchief in Bergen bleek dat de graaf rond 1602 concrete voorbereidingen trof om een plan tot een kolonie te stichten in Amerika. Daar wilde hij een nieuwe feodale staat inrichten. Dat is niet alleen frappant

39 Ibidem, 91-94; GOOSENS, 'La fortune du comte Lamoral d'Egmont vers 1567-1568', 359 en 376.

40 H.E. GOOSENS-VERHAGEN en W.P.L. GOOSENS, 'De Egmonds en hun betrekkingen tot de Beierlanden', Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1959-1960, 37-46; G. TIMMERMAN, Inventaris van de archieven van de voormalige polder Strienemonde, deel A en B van 6 delen, Klaaswaal en 's-Gravenhage, 1988; G. TIMMERMAN, Inventaris van het archief van de polder Oud-Beijerland, Moerkerken, Cromstrijen en de Group, gelegen binnen de (voormalige) gemeenten Oud-Beijerland, Klaaswaal, Mijnsheerenland en Westmaas over de periode 1555-1974, Klaaswaal, 1994.

41 G. RENSON, 'Wetenswaardigheden betreffende de goederen van Lamoraal, graaf van Egmont, na zijn decapitatie', *Eigen Schoon en de Brabander*, 48 (1965), 93-104.

42 FOUREZ en DUBUISSON, 'Un projet de création d'état féodal en Amérique par le comte Lamoral II d'Egmont, 609-624.

vanwege de curiositeit van het idee, maar ook omdat Lamoraal II in biografieën bovenal bekend staat om zijn grote schulden. Helaas linken de twee historici de twee feiten niet. Wel bestudeerden ze een manuscript uit het archief van het geslacht Errembald in Bergen. Het was namelijk een Errembald die het plan zou uitvoeren. De onderzoekers kwamen tot de conclusie dat Lamoraal II niet alleen tot het protestantisme was bekeerd – in tegenstelling tot de rest van zijn huis die katholiek bleven – maar ook de megalomane bedoeling had een nieuwe, volstrekt feodale staat te stichten waar hij en zijn geloofsgenoten in idealistische, ascetische eenvoud en vrijheid hun geloof konden belijden. Het kwam er echter nooit van. In plaats daarvan vertrok Lamoraal naar Frankrijk waar hij Maria de Piervive huwde, de nicht van de hertog van Rohan, eveneens leider van de Franse protestanten.

De jaren 50 en 60 van de twintigste eeuw zagen een groeiende aandacht in de geschiedschrijving voor economische onderwerpen. Ook over de Egmonds verschenen inderdaad enkele zulke artikelen. Toch moet gesproken worden over slechts een beperkt corpus dat van fragmentarische aard is. Veel publicaties zijn studies naar afzonderlijke incidenten, vaak op persoonlijk niveau. Daarnaast ligt het zwaartepunt van de studies in de periode van de onthoofde graaf Lamoraal. Deze fragmentarische, persoonlijke en geconcentreerde aard van de studies maakt dat het overkoepelende niveau van grote economische bewegingen ontbreekt. Nierop en Janse kwamen namelijk tot de conclusie dat er geen sprake was van een algemene economische achteruitgang van de adellijke klasse.⁴³ Het is echter moeilijk daarover conclusies te trekken met betrekking tot de Egmonds om de bovengenoemde reden. Evenwel lijkt ook voor hen dit het geval geweest te zijn. Lamoraal had dan wel schulden, maar hij kon ze dragen. Het was de crisis die volgde op zijn executie die pas de familie in problemen bracht. Ook kan geconcludeerd worden vanwege de activiteiten van Lamoraal en zijn kinderen Sabina en Lamoraal II dat de Egmonds economisch niet passief waren.

In de algemene adelsliteratuur bestaat een groot tekort aan studies over de inkomenspositie van de adel.⁴⁴ In de Egmondse historiografie is dit facet eveneens onderbelicht. Het is bekend dat Lamoraal een rijk man was, maar de financiële gesteldheid van zijn voorgangers en nakomelingen is vooralsnog onduidelijk. Een belangrijk onderwerp van verder onderzoek is dan ook de inkomens van de overige Egmonds. Wanneer bekend is wat de financiële evolutie was die het geslacht doormaakte, draagt dit bij aan kennis over de algemene socio-economische positie van de adel. De Hemptinne en Dumolyn menen dat hier voldoende bronnen voor moeten zijn.⁴⁵ Van Steensel vroeg zich af welke strategieën edelen inzetten om hun inkomen zeker te stellen.⁴⁶ De Egmondse indijkingen blijken daar één van te zijn, maar de vraag is of edellieden daar inderdaad systematisch bij betrokken waren. Wellicht dat meer onderzoek naar de betrokkenheid van Sabina van Egmond bij inpolderingen hier licht op zou kunnen werpen. Van Nierops nadruk op het belang voor het inkomen van landbezit, boven dat van salarissen, is niet bestudeerd in het geval van deze familie.⁴⁷ De Egmonds zouden een interessante casus zijn om deze stelling te verifiëren vanwege de vele officiële staatsfuncties die ze bekleedden.

43 Ibidem; JANSE, *Ridderschap in Holland*, 423.

44 DE HEMPTINNE en DUMOLYN, “Historisch adelsonderzoek”, 485; VAN STEENSEL, “Op naar revisie en synthese”, 18.

45 DE HEMPTINNE en DUMOLYN, “Historisch adelsonderzoek”, 485.

46 VAN STEENSEL, “Op naar revisie en synthese”, 18.

47 VAN NIEROP, *The Nobility of Holland: From Knights to Regents 1500-1650*, 138.

3. Gendergeschiedenis

Tot de Egmondse vrouwen worden in dit hoofdstuk de dochters en moeders van de Egmondse hoofdtak tussen 1450 en 1707 gerekend. De meest bestudeerde vrouw uit deze familie is Sabina van Beieren (1528-1578), gravin van Egmond, echtgenote van Lamoraal van Egmond, dochter van de paltsgraaf Jan II van Palts-Simmern (1492-1557).⁴⁸ Vanwege de uitzonderlijke situatie waarin zij terecht kwam, bevond ze zich in een cruciale positie om haar familie door een onzekere periode te leiden. De executie van haar man in 1568 en de gelijktijdige verbeurdverklaring van hun goederen, betekenden een totale verarming van haar gezin. Tegelijkertijd had ze nog elf minderjarige kinderen te verzorgen en was ze zwanger van een twaalfde.⁴⁹ Haar rol in het tot een goed einde brengen van deze situatie en het feit dat ze gehuwd was met de eveneens veel bestudeerde graaf Lamoraal maakte dat relatief veel historiografische aandacht naar haar uitging. Een andere bestudeerde vrouw was Sabina van Egmond (1562-1614), vrouwe van Beijerland en dochter van voornoemde gravin. Zoals hiervoor al besproken speelde ze een rol in de verdere ontginning van de Beijerpolder.⁵⁰ Ook haar huwelijk staat echter beschreven. Van de overige Egmondse vrouwen bestaat daarentegen betrekkelijk weinig kennis. Bekend is vooral basale (en vaak onvolledige) genealogische informatie, overzichtelijk samengebracht in Deks genealogie. De volgende alinea's bespreken de uitgegeven werken over deze twee dames.

De Egmondse vrouwengeschiedschrijving begon eind negentiende eeuw met de historische roman *De Delftsche wonderdokter* van Anna Bosboom-Toussaint.⁵¹ De negentiende-eeuwse Nederlandse vrouw was in haar tijd een gewaardeerd schrijfster van historische romans, onder andere door de befaamde Nederlandse historicus Fruin. Ondanks dat ze nooit een geschiedkundige opleiding genoten had, zou Fruin gezegd hebben: “Waarlijk, mevrouw, gij vergist U, indien gij meent dat uw historische studie door de beoefenaars onzer geschiedenis niet op hoge prijs gesteld wordt.”⁵² Ook *De Delftsche wonderdokter* is een historische roman. Hierin vormt het huwelijk van Sabina van Egmond het decor, hoewel zij niet de hoofdpersoon is. Op basis van dit boek pogen Siderius en Weijers in respectievelijk *Uit vervlogen dagen* en ‘Sabina van Egmond (1) en (2)’ Sabina's huwelijk te reconstrueren. Weijers' tekst is daarbij vooral een herbewoording van Siderius' conclusies.⁵³ Het is echter onduidelijk waarop Bosboom-Toussaint haar beschrijving baseerde, wat het moeilijk maakt feit en fictie te scheiden. Ze gaf namelijk geen bronverantwoording en haar boek verscheen eeuwen later. Daarom zijn haar beschrijving en Siderius' resultaten ondanks Fruin's lovende woorden van twijfelachtige waarde. Als Bosboom-Toussaint inderdaad haar roman op basis van onderzoek schreef, moet haar beschrijving in de bronnen terug te vinden zijn.

48 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 53.

49 L. GEEVERS, ‘BEIEREN, Sabina van’, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SabinaVanBeieren>). Geraadpleegd op 22 februari 2016.

50 L. GEEVERS, ‘EGMONT, Sabina van’, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SabinaVanEgmont>). Geraadpleegd op 28 maart 2016.

51 A.L.G. BOSBOOM-TOUSSAINT, *De Delftsche wonderdokter*, 3 delen, Amsterdam, 1870-1871.

52 R. SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN, ‘TOUSSAINT, Anna Louisa Geertruida’, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bosboom>). Geraadpleegd op 18 april 2016.

53 K. SIDERIUS, *Uit vervlogen dagen: geschiedenis van dorp en polder van Oud-Beijerland*, Oud-Beijerland, 1967; J.W. [Weijers], ‘Sabina van Beieren’, Bulletin / Vriendenkring van het streekmuseum Hoeksche Waard, 76 (1988) 3-6 en 78 (1989) 13-15.

Georges Dansaerts belangrijke monografie *La comtesse Lamoral d'Egmont* volgt dan in 1934.⁵⁴ De hoofdmoot van kennis over Sabina van Beieren lijkt uiteindelijk op dit werk terug te voeren te zijn. Het boek is ook deels een bronnenuitgave, aangezien een kleine twee derde ervan bronreproducties beslaat. Uit een diverse combinatie van testamenten, huwelijkscontracten, briefwisselingen en andere archiefstukken wist hij Sabina's leven te reconstrueren vanaf haar huwelijk, over de crisis van Egmonds executie tot haar eigen dood. Toch is zijn werk niet probleemloos. Al bij uitgave kreeg Dansaert de kritiek te verduren dat hij te verheerlijkend, zelfs nationalistisch, over de gravin schreef. Ook zou hij te weinig kritisch zijn bronnen behandeld hebben en te veel aandacht besteed hebben aan Sabina's toewijding aan haar man en kinderen.⁵⁵ Het laatste blijkt bijvoorbeeld uit hoe Dansaerts biografie begint bij het huwelijk tussen de graaf en de gravin, alsof haar zestien voorafgaande jaren van geen belang zijn. Desondanks is Dansaerts biografie een belangrijke bijdrage geweest in de Egmondse familiegeschiedenis vanwege de grondige, bronverantwoorde schets van Sabina's leven.

Afb. 3: Sabina van Beieren (1528-1578)

Vervolgens verschenen enkele decennia lang hoofdzakelijk werken die Dansaerts monografie als uitgangspunt namen en die verwerkten in grotere publicaties over Lamoraal van Egmond. Het vrouwelijk aspect boette daardoor aan belang in en de historici traden weinig tot niet in dialoog met Dansaerts conclusies. Dit zijn De Troeyers *Lamoraal van Egmont*, Mees' *Lamoraal van Egmond* en Van Nuffels *Lamoraal van Egmont in de geschiedenis, literatuur, beeldende kunst en legende*. Ook Avermaete wijdt twee pagina's aan Sabina van Beieren, al is Dansaert niet in zijn bibliografie opgenomen. Waar hij dan wel zijn beschrijving van Sabina op baseert is onduidelijk, omdat een voetnotenapparaat eveneens ontbreekt. Allen zijn zeer summier over de gravin en brengen geen belangrijke wijzigingen in Dansaerts conclusies.⁵⁶

Toch verschenen er ook enkele interessante werken, hoewel van minder strikt wetenschappelijke aard. Deze voegden nieuwe kennis toe, waren interpretatiever van aard, of pasten een andere methodologie toe. Ze verschenen echter niet in een wetenschappelijk tijdschrift en een voetnotenapparaat ontbrak. Allereerst is een artikel van Herbert Raab, 'Sabine von Simmern. Gemahlin des Grafen Egmont' interessant.⁵⁷ Het herhaalt het ondertussen bekende verhaal van Sabina in het Duits. Raab vult echter eveneens Dansaerts verhaal aan door passages over Sabina's jeugd toe te voegen, die blijkbaar schaars gedocumenteerd is. Helaas staft hij zijn artikel niet met voetnoten wat moeilijk maakt te herleiden waar hij zich op baseert.

Een tweede werk van belang publiceerde De Vos in een heemkundig blad 'Het huwelijk van Lamoraal van Egmont met Sabina van Beieren' waarin hij zijn gedachten omtrent de beweegredenen achter dit huwelijk bespreekt.⁵⁸ Het zou te maken hebben met het feit dat keizer Karel V recent had voorkomen dat het

54 G. DANKAERT, *La comtesse Lamoral d'Egmont : une belle figure de femme aimante au XVIe siècle*, Brussel, 1934.

55 H. HAUSER, Bespreking van DANKAERT, *La comtesse Lamoral d'Egmont*, *Revue historique*, 1937, 336-337; E. KLOEK, 'De weduwen van Egmont en Horne', *Spiegel Historiael*, 40 (2005), 299.

56 DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont*; MEES, *Lamoraal van Egmond*; H. VAN NUFFEL, *Lamoraal van Egmont in de geschiedenis, literatuur, beeldende kunst en legende*, Leuven, 1971; AVERMAETE, *Lamoral d'Egmont*.

57 H. RAAB, 'Sabine von Simmern, Gemahlin des Grafen Egmont', *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 44 (1981), 233-240.

58 L. DE VOS, 'Het Huwelijk van Lamoraal van Egmont met Sabina van Beieren', *Jaarboek van de Zottegemse culturele kring*, 1960-61, 7-52.

hertogdom Gelre van een Egmondse zijtak door de hoofdtak opgeëist zou worden. Dat vroeg om compensatie. Die kwam in de vorm van een prestigieus huwelijk dat tegelijkertijd Egmond sterker aan de keizer bond (Sabina was pleegkind van Dorothea van Denemarken, nicht van Karel V) alsmede een transnationaal katholiek verbond sloot tussen een belangrijk Nederlands geslacht en de Rijnlandse keurvorsten, van wie Sabina dochter en zus was, in deze religieus roerige periode. Het zijn interessante en aannemelijke ideeën, maar dat De Vos zijn veronderstellingen niet staft met bronnen, maakt dat het moeilijk is ze volledig voor waar aan te nemen.

In de eenentwintigste eeuw lijkt er weer aandacht voor de vrouwen zelf te komen. Een interessant artikel is van de onverbonden historica Els Kloek, 'De weduwen van Egmont en Horne.' De schrijfster heeft een universitaire geschiedenisopleiding genoten in Amsterdam en heeft twintig jaar onderzoek gedaan verbonden aan de Universiteit Utrecht, maar is momenteel ondernemster in geschiedkundige projecten.⁵⁹ Gepubliceerd in een populair magazine, komt haar artikel niet met nieuwe inzichten, maar toch heeft het waarde vanwege de vergelijkende aanpak. Kloek plaatst de twee weduwes naast elkaar en onderzoekt wat van beide vrouwen bekend en hoe ze in de historie en historiografie behandeld zijn. Ze concludeert dat Sabina van Beierens bekendheid te wijten valt aan haar grotere aanzien, haar aanwezigheid in Brussel en haar grote hoeveelheid kinderen. Wellicht was Walburgis van Nieuwenaer, Hornes weduwe, als calviniste wellicht betrokkener bij het religieuze conflict van de Opstand dan de gravin wat haar historisch ten minste even interessant maakt. Hoewel Kloek geen voetnoten gebruikt of een bibliografie opgenomen heeft, blijkt uit het artikel dat ze voortbordurt op Dansaerts monografie, maar ook bekend is met de bronnen, omdat ze kleine kritische kanttekeningen plaats bij zijn conclusies.

De Egmondse gendergeschiedenis is nog een onontgonnen terrein waar veel kansen liggen. Veel onderzoek zal echter een uitdaging zijn vanwege een gebrek aan bronnen. Desondanks volgen hier enkele suggesties. Allereerst kunnen de levens van meer Egmondse moeders en dochters uitgediept worden. Eén belangwekkende vrouw is bijvoorbeeld Maria-Margaretha gravin van Berlaymont (?-1654), vrouw van Lodewijk graaf van Egmond (1600-1654). Deze laatste moest vluchten naar Frankrijk na deel genomen te hebben aan een samenzwering tegen de Spaanse koning. Opvallend is dat er een zoon uit dit huwelijk sproot, maar dat hij niet Maria-Margaretha's bezittingen erfde. Wellicht zijn de twee feiten gerelateerd of is de episode interessant om te vinden om hoe een vroegmoderne vrouw haar mans misstappen onderging.

Ook vrouwen die hun echtgenoten overleefden – en zo kans hadden invloed uit te oefenen – kunnen boeiend blijken. Magdalena gravin van Weerdenburg (?-1538) overleefde bijvoorbeeld haar man Jan I van Egmond (1438-1516) met 22 jaar, terwijl hun eerstgeboren zoon nog maar zeventien was. Een vrouw in eenzelfde situatie was Françoise van Luxemburg (?-1557) die haar man overleefde terwijl haar oudste zonen zelfs nog minderjarig waren, Karel hoogstens twaalf en zijn broer Lamoraal zes.⁶⁰ Mogelijkerwijs wisten zij in de periodes waarin hun zoons nog onervaren of zelfs minderjarig macht uit te oefenen. Françoise is ook vanwege haar bijdrage aan het Egmondse patrimonium zeer belangrijk voor het geslacht. Het is daarom opvallend dat nog geen studie naar de totstandkoming van dat huwelijk is gekomen, noch een biografie over deze vrouw. Als erfdochter van grote landgoederen en telg uit een keizerlijk geslacht moeten toch vele edelen

59 E. KLOEK, 'De weduwen van Egmont en Horne: Sabina van Beieren (1528-1578) en Walburgis van Nieuwenaer (1522-1600)', *Spiegel Historiael: Magazine voor geschiedenis en archeologie*, 40 (2005), 299-304.

60 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 50-53.

naar haar hand gedongen hebben.

Een laatste onderzoekspiste is een herziening van Dansaerts studie over Sabina van Beieren. Zijn werk dateert van 1934 en leed onder nationalisme, verheerlijking en het centraal staan van Sabina's devotie aan haar man. Een werk dat tachtig jaar aan historiografische methodische ontwikkelingen zou verwerken, minder verheerlijkend te werk zou gaan en de vrouw Sabina van Beieren zelf tot haar recht zou laten komen, kan wellicht een waardevolle bijstelling van de bestaande kennis betekenen.

4. Huwelijkspolitiek

Adellijke bezitsaccumulatie vond in hoofdzaak plaats middels vererving, niet via aankoop of vorstelijke begunstiging.⁶¹ Strategische huwelijken konden daarom van wezenlijk belang zijn voor adellijke families om hun macht te vergroten. Ook richtte de adel zich zo consequent op personen van gelijke sociale rang dat iemands sociale stand uit die van zijn huwelijkspartner af te leiden is.⁶² In dit deel volgt een bespreking van de Egmondse huwelijken die de vraag probeert te beantwoorden of de executie van Lamoraal graaf van Egmond (1522-1568) als cesuur kan dienen in de Egmondse huwelijkspolitiek. Om een evolutie te kunnen kenschetsen zijn twee generaties huwelijken, zowel vóór als ná zijn onthoofding, behandeld en vergeleken. Deze generaties beslaan die van Jan II (1499-1557), gehuwd met Françoise van Luxemburg (?-1557), tot aan die van Lodewijk (1600-1654), gehuwd met Maria-Margaretha van Berlaymont (?-1654).⁶³

Voorafgaand aan graaf Jan II vonden drie huwelijken van mannelijke erfgenamen plaats in de Egmondse hoofdlijn die binnen de vroegmoderne periode vallen, namelijk die van heer Jan II 'met de bellen' (1385-1451), heer Willem (1412-1483) en graaf Jan I (1438-1516), allen met erfdochters. Hun kinderen huwden bovenal op stand en binnen het graafschap Holland-Zeeland, maar ook wel daarbuiten met edelen uit andere Nederlandse of zelfs Duitse gewesten. Het zijn evenwel alleen dochters die buiten de Nederlanden huwen, en altijd met een erfgenaam in een Duits gewest grenzend aan Gelre.⁶⁴ Belangrijk is hier dat de Egmondse erfgenamen als hoge adel een hypergame, internationale huwelijkspolitiek voerden, kenmerkend voor hun sociale stand. Zo huwden Willem en Jan I respectievelijk de vorstendochters Walburga van Meurs en Magdalena van Weerdenburg (een nicht van keizer Maximiliaan van Habsburg!⁶⁵). Ook Maria van Arkel (?-1415), de partner van Jan met de Bellen, had bloed vermengd met dat van onafhankelijke graven en hertogen, al waren haar uitgebreide nabijgelegen goederen waarschijnlijk niet minder aantrekkelijk dan haar stamboom.⁶⁶

Afb. 4: Magdalena gravin van Weerdenburg (1464-1538)

Het strategische huwelijk van graaf Jan II met Françoise van Luxemburg in 1516 bracht de Egmonds veel goeds. Bij de overerving van hun beider goederen op hun zonen, vergrootte het Egmondse landbezit aanzienlijk. Ook had de familie nu een sterke aanwezigheid in zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlanden, alsmede een kleine in Frankrijk.⁶⁷ Bezitsvergroting lijkt dan ook een belangrijk motief voor dit huwelijk geweest te zijn. Ook de statusverhoging die Françoises bloed bracht, moet echter een rol gespeeld hebben. Het huis Luxemburg had tenslotte verschillende Duitse keizers voortgebracht, waarvan de laatste

61 JANSE, *Ridderschap in Holland*, 170.

62 Ibidem, 173.

63 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 52 en 60-63.

64 Ibidem, 18-21 en 48-52.

65 DAMEN, *De staat van dienst*, 401; VAN GENT, "Jan van Egmond".

66 Ibidem; JANSE, *Ridderschap in Holland*, 174-175.

67 GOOSENS, 'La fortune du comte Lamoral d'Egmont vers 1567-1568', 357-380.

zo'n tachtig jaar eerder (Sigismund, 1411-1437). Violet Soen en Hans Cools wezen al uit dat de Croÿs, een andere hoge adellijke familie in de Nederlanden, inderdaad huwelijken met de Luxemburgs zochten om hun hoogadellijke status te bestendigen.⁶⁸ Uit deze echtverbintenis sprongen drie kinderen, waarvan één ongehuwd overleed.

Hun kinderen Lamoraal en Margaretha (1517/18-1554) huwden beiden internationaal omhoog met een vorstenkind. Lamoraal vond via de bemiddeling van keizer Karel V zijn partner in Sabina van Beieren (1528-1578), dochter van de paltsgraaf Johan II (1492-1557), een zijtak van de Wittelsbachs. Margaretha huwde met Nicolaas van Lotharingen (1524-1577), tweede zoon van Anton van Lotharingen (1489-1544). De Wittelsbachs leverde, onder andere, de keurvorsten voor het koninkrijk Beieren, terwijl het hertogdom Lotharingen zijn hertogen uit het gelijknamige geslacht putte. De onafhankelijkheid van deze staten en de fiere geschiedenis van deze geslachten maakten dat telgen uit deze families zeer statusrijke huwelijkspartners betekenden, zoals Leon De Vos terecht uitwees.⁶⁹ Begon deze generatie Egmonds internationale allure te krijgen?

Tot aan 1568 trouwden de Egmondse erfgenamen dus regelmatig omhoog: Altijd statusrijke vrouwen, als het kon ook met een erfgename. De andere kinderen, zoals bijvoorbeeld Margaretha, konden eveneens rekenen op gewilde partners. Na Lamoraals executie waren echter al zijn kinderen nog ongehuwd. De Egmonds bevonden zich in ongenade, hun bezittingen waren verbeurd verklaard en er rustte nu een smet op hun blazoën. Vond dit zijn weerslag in de Egmondse huwelijkspolitiek?

Het echtpaar had negen dochters en drie zonen. Vijf dochters huwden nooit, de overige huwden ondanks alles veelal met grafen, net zoals de dochters van vorige generaties. Zij hoefden dus niet op een lagere sociale trede te trouwen. Een duidelijk strategie – behalve partners van eenzelfde stand vinden – komt niet duidelijk naar voren. Onder de huwelijkspartners bevonden zich drie edelen uit de zuidelijke Nederlanden: Joris van Horne (?-1608), Floris van Stavele, Edward van Bournonville (?-1585) en Willem van Lalaing (1561/8?-1590), alle vier grafen. Probeerden de Egmonds misschien sterkere regionale banden te smeden in deze roerige revolutionaire periode? Er vond echter ook een huwelijk plaats met een graaf uit het Duitse Rijk. Zo verbond Sabina, hun negende kind, zich in het echt met graaf George Eberhard van Solms-Lich. Een duidelijk belang bij dit huwelijk springt niet naar voren. Mogelijk speelde de sterke band van de familie Solms-Lich met het Staatse leger (meerdere zonen dienden erin) een rol.⁷⁰

De zonen hebben een minder eenduidig (on)succesvolle huwelijksstrategie. De vrouwen van Filips (1558-1590), Lamoraal II (?-1617) en Karel (?-1620) verschilden in sociale waarde op het vlak van adellijke stand en erfgronden. Zo was Filips echtgenote, Maria van Horne, vrouwe van verschillende heerlijkheden. Ook wist Filips te bemiddelen dat zij de Hornse erflanden terug zou krijgen van de Spaanse koning. Het huwelijk bleef alleen kinderloos, waardoor deze goederen nooit verenigd raakten met de Egmondse. Ook Karel huwde een erfdochter, namelijk Maria van Lens, die 'slechts' barones was en geen gravin. Lamoraal trok echter aan het kortste eind. Hij huwde Maria van Pierrevive, een dochter van een heer, niet van een Franse protestantse hertog. Deze laatste was noch zelf in het bezit van heerlijkheden, noch dochter van een hoog edelman.

68 SOEN en COOLS, "L'aristocratie transrégionale et les frontières", 216.

69 Zie de paragraaf gendergeschiedenis; L. DE VOS, 'Het huwelijk van Lamoraal van Egmont met Sabina van Beieren', *Jaarboek van de Zottegemse culturele kring*, 21 (1960-1961), 17-32.

70 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmont*, 53-60; P.L. MÜLLER, 'Solms', *Allgemeine Deutsche Biographie*, 34 (1892), 579-580.

Daarmee was Lamoraal II van deze generatie het meest in status afgedreven.⁷¹

Er bestonden echter ook overeenkomsten. Voor de hoogste adel was het zaak te huwen met vorstenkinderen om de sociale ladder te beklimmen.⁷² Net als de dochters deed in tegenstelling tot de vorige twee generaties geen van de drie zonen dat. Grootvader Jan II en vader Lamoraal huwden vrouwen met respectievelijk keizerlijk en koninklijk bloed. Waar Filips en Karel dus wel territoriaal een winstgevend huwelijk wisten te sluiten, konden ze niet het prestige van hun vader en grootvader evenaren. Ook delen Filips en Karel geografisch gezien een overeenkomst met hun zussen, omdat ze allebei een Zuid-Nederlandse edele als echtgenote namen. Dat onderbouwt de hypothese dat de Egmonds de banden met Zuid-Nederlandse adel wilden aanhalen,⁷³ hoewel het ook een uiting kan zijn van een daling in sociale standing.

Op dit moment lijken de Egmonds daarom enige, maar geen ontilbare, last te ondervinden van Lamoraals onthaling. Ruwweg de helft van de dochters huwde niet, maar de dochters die wel trouwden, hoefden niet op hypogamie terug te vallen. De zonen slaagden er niet in op hetzelfde niveau als hun voorvaderen te huwen en pleegden dus wél hypogamie, maar wisten toch, behalve Lamoraal II,⁷⁴ een territorium uitbreidend huwelijk met een sociaal gelijke te sluiten.⁷⁵ Deze generatie is ook één waarbij de erfenis niet van vader op zoon overging, maar van broer op broer, tot twee maal toe zelfs. De huwelijken van Filips en Lamoraal Maria bleven kinderloos, waardoor de titel van graaf uiteindelijk overging op Karel, via wie zich dan toch een volgende generatie aandiende. Uit Karel en Maria sproten drie dochters, waarvan alleen Magdalena (?-1663) en Alberta (?-1621) trouwden, en één zoon, Lodewijk (1600-1654).⁷⁶

In deze en volgende generaties zet deze lijn zich voort. Magdalena en Alberta trouwden sociaal gelijken, namelijk respectievelijk Alexander van Arenberg (1590-1629), prins van Chimay en hertog van Croÿ, en René van Renesse (?-?), graaf van Warfusé. De zoon Lodewijk vond in Maria-Margaretha gravin van Berlaymont evenzeer een mooie huwelijkspartner. Als erfdochter en gravin was zij een waardevolle kandidaat, hoewel wederom ze het prestige Françoise van Luxemburg en Sabina van Beieren niet kon evenaren. Opvallend is tenslotte dat wederom alle huwelijkspartners uit de zuidelijke Nederlanden kwamen. Het huwelijk van hun enige kind, Filips Lodewijk vertoont dezelfde kenmerken. Filips Lodewijk huwde de Zuid-Nederlandse edelvrouw Maria Ferdinanda van Croÿ. Hoewel ze geen erfdochter was, was ze wel dochter van een markies en markiezin, hogere adellijke rangen dan waarmee Egmonds tot nog toe huwden.⁷⁷

De echtverbintenissen na Lamoraals strafvoltrekking overziend, treden de volgende patronen naar voren. Zo lijken de Egmonds over het geheel genomen geen lange termijn schade ondervonden te hebben in het vinden van waardevolle huwelijkspartners. De huwelijken bleven verbindingen op een hoog adellijk niveau. De Egmondse erfgenamen vinden veelal een erfdochter als partner, zo niet een vrouw met een hoge adellijke titel, bijvoorbeeld een dochter van een markies. Toch vallen er eveneens verschuivingen in de

71 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmont*, 53-60; L. FOUREZ en P. DEBUISSON, 'Un projet de création d'état féodal', 610.

72 JANSE, *Ridderschap in Holland*, 173-174.

73 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmont*, 60.

74 Wellicht is de reden dat Lamoraal II een uitzondering vormt dat hij zich nooit verzoende met Filips II, zie FOUREZ en DEBUISSON, 'Un projet de création d'état féodal en Amérique', 609-624.

75 DEK, *Genealogie der heren en graven van Egmont*, 58-61.

76 Ibidem, 60.

77 Ibidem, 60-61.

huwelijksstrategieën te concluderen die enige sociale afzakking impliceren. Allereerst is er een opvallende ruimtelijke verschuiving van buitenlandse vorstenhuizen naar de Spaans-Nederlandse adel. Daar komt bij dat een verschuiving in ‘prestige’ van de huwelijkspartners valt op te maken. Niet meer zouden de Egmonds telgen van soeverein vorstelijke bloede trouwen. Daarom dringt de conclusie zich op dat de Egmonds tot de hoge adel bleven behoren, maar buitenlandse relevantie en allure verloren. Nooit meer evenaarde ze het hoogtepunt van internationaal vorstelijke bereik dat met de generatie van Lamoraal behaald was.

Het expliciteren van deze evoluties doet echter nieuwe vragen rijzen. De internationale huwelijken van graaf Lamoraal en zijn zuster Margaretha zijn bijvoorbeeld opvallend verschillend van de overige huwelijken. Hoewel Lamoraals huwelijk al enige studie heeft ondergaan, is die van Margaretha even interessant. Hoe kwam deze verbintenis tot stand en koesterden de Egmonds misschien internationale ambities? Een andere belangwekkend internationaal huwelijk is die tussen Jan I graaf van Egmond en Maria gravin van Weerdenburg. Waarom ging een edelman uit de Lage Landen een huwelijk aang met een vrouw uit het verre zuiden van het Heilig Roomse Rijk? Het zou gesloten zijn op “aandringen” van keizer Maximiliaan, die Jan moest “aansporen” tot dit huwelijk.⁷⁸ Was Jan ongeïnteresseerd in deze niet-rijke gravendochter, ondanks haar stand, keizerlijke familie en gravinschap? Ook de huwelijksgeschiedenis van de Egmonds biedt nog voldoende stof tot nader onderzoek.

⁷⁸ H. OBREEN, “EGMOND, Jan heer van”, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, III, 333. GENT, ‘Jan van Egmond: een Hollands succesverhaal’, 267.

Besluit

Wanneer de verschillende besluiten naast elkaar liggen, dringt de conclusie zich op dat de Egmonds een typevoorbeeld zijn van de recente inzichten in de adelsgeschiedenis. Niet alleen zijn recente inzichten verwerkt in casu Egmond, met betrekking tot staatsvorming zijn ze zelfs klinkend bevestigd aan de hand van de familie. Algemene, brede adelsstudies als die van Janse, Cools en Damen illustreerden baseerden hun conclusies deels op de geschiedenis van de Egmonds en illustreerden hun voorbeelden ook met ze. Verder is het geslacht Egmond een duidelijk voorbeeld van één die sociale stijging door kon maken in het kader van de staatsvorming. Ook in economisch perspectief passen ze in het plaatje van modern geconcludeerde processen. De Egmonds maakten geen structureel socio-economisch verval door en waren proactief in het ondernemen van inkomensvergroten projecten. Zelfs in de gendergeschiedenis bestaan al interessante gevallen van vrouwen met invloed en handelsbekwaamheid. Sabina van Beieren stelde zich daadkrachtig op in een crisissituatie en haar dochter Sabina van Egmond was verantwoordelijk voor economische projecten. Het bijeenbrengen van deze drie onderzoeksgebieden, staatsvorming, economie en gendergeschiedenis, toont dat historici genoeg weten over het geslacht Egmond om ze een schoolvoorbeeld van de moderne historiografische consensus te noemen.

Toch is nog dusdanig veel onbekend over de Egmonds dat verder onderzoek veel kan bijdragen aan inzichten in algemene adelsgeschiedenis. Zo gebruiken veel overkoepelende adelsstudies naar staatsvorming de Egmonds als voorbeelden, maar zijn er weinige publicaties die specifieke Egmondcasussen uitwerken. Ook studies naar de verzoening tussen vorst en Egmonds, te weten de kinderen van Lamoraal en Lodewijk, kan waardevolle resultaten opleveren over adellijke beweegredenen tot verzet en reconciliatie. De betekenis voor de Egmonds van transregionale bezittingen in het Franse grensgebied is eveneens nog ononderzocht. Economisch gezien ontbreekt allereerst een beschrijving van de socio-economisch welgesteldheid van het geslacht. Daarnaast lijken de Egmonds een interessant studieobject om adellijke strategieën tot verzekering van inkomsten te achterhalen, vanwege hun inpolderingen. Ook welke inkomensbron van groter belang was, landbezit of salarissen, kan aan de hand van de Egmonds nader bepaald worden. Tot hun patrimonium behoorden vele heerlijkheden, maar ze bekleedden ook vele functies in het staatsapparaat. Vrouwengeschiedenis is eveneens nog braakliggend terrein. De levens van velen zijn volledig onbeschreven. Speciale aandacht verdienen de verschillende vrouwen van wie bekend is dat ze hun echtgenoot overleefden terwijl hun kinderen nog minderjarig waren. Van hun handelen in die periode weten we onvoldoende, terwijl ze juist dan kans hadden invloed uit te oefenen op de politiek van het geslacht. Tot slot is Dansaerts werk, de bron van de voornaamste kennis over Sabina van Beieren, wellicht aan herziening toe, vanwege de leeftijd van het werk, de mancentrische invalshoek en de verheerlijkende toon.

Bibliografie

Beeldmateriaal

- Anoniem, *Kasteel van Egmond (Egmond-aan-den-Hoef) in de 11^e eeuw*, prent, 19^e eeuw (AMSTERDAM, Rijksmuseum). Geraadpleegd via de website van het Rijksmuseum (<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-78.067>), voor het laatst op 31 mei. Gebruikt op de voorpagina.
- Anoniem, *Sabina van Egmond*, getekend portret, 16^e eeuw (Koninklijke Bibliotheek, Den Haag), in [J. LE BOUCQ], *Recueil d'Arras*, 16^e eeuw. Afbeelding 3.
- GOOSENS, A., 'La fortune du comte Lamoral d'Egmont vers 1567-1568', *Belgisch Tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 70 (1992), 357-380. Hieruit zijn met haar toestemming de twee kaarten van afbeelding 2 overgenomen. Afbeelding 2.
- JIMMY44, *Blason fam nl Egmont*, svg-beeldbestand van het wapen van Egmond, 2010 (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blason_fam_nl_Egmont.svg). Geraadpleegd op 31 mei 2016. Gebruikt naast koppen.
- MEESTER VAN ALKMAAR, *Portretten van Jan, eerste graaf van Egmond, en Magdalena, gravin van Weerdenburg*, olieverf op doek, 1500-1510 (NEW YORK, Metropolitan Museum of Art). Geraadpleegd via Wikimedia op 31 mei 2016 (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Master_of_Alkmaar_portraits_Egmond_Werdenburg.jpg). Afbeelding 1 en 4.

Egmondse historiografie

- AVERMAETE, R., *Lamoral d'Egmont: 1523-1568*, Brussel, 1943.
- BEELAERTS VAN BLOKLAND, M.A., "De nationale positie van het huis van Egmond in de XVe en XVIe eeuw", *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 14 (1960), 33-39.
- BOSBOOM-TOUSSAINT, A.L.G., *De Delftsche wonderdokter*, 3 delen, Amsterdam, 1870-1871.
- COOLS, H., "Hoge adel en staatsvorming in de Nederlanden. Enkele historiografische beschouwingen", *Virtus*, 4 (1997), 38-39.
- COOLS, H., *Mannen met macht: edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*, Zutphen, 2001.
- COOLS, H., 'Aristocraten in de polder: over de geleidelijke opkomst van een bovengewestelijke adelsgroep in Holland, ca. 1430-ca. 1530', *Historisch Tijdschrift*, 34 (2002), 167-181.
- DAMEN, M., *De staat van dienst: de gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hollandse Studiën, 36), Hilversum, 2000.
- DANSAERT, G., *La comtesse Lamoral d'Egmont : une belle figure de femme aimante au XVIe siècle*, Brussel, 1934.
- DEK, A.W.E., *Genealogie der heren en graven van Egmond*, 's-Gravenhage, 1958.
- DE HEMPTINNE, T. en DUMOLYN, J., "Historisch adelsonderzoek over de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode in België en Nederland: een momentopname", *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis van de Nederlanden*, 123 (2009), 481-489.
- DE TROEYER, B.O.F.M., 'Egmont', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, Brussel, 1964, 429-461.

- DE TROEYER, P.B., *Lamoraal van Egmont: een critische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564 in verband met het schuldvraagstuk* (Verhandelingen van de Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 40), Brussel, 1961.
- DE VOS, L., 'Het huwelijk van Lamoraal van Egmont met Sabina van Beieren', *Jaarboek van de Zottegemse culturele kring*, 21 (1960-1961), 17-32.
- FOUREZ, L. en DEBUISSON, P., 'Un projet de création d'état féodal en Amérique par le comte Lamoral II d'Egmont', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 33 (1955), 609-624.
- GEEVERS, L., 'BEIEREN, Sabina van', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SabinaVanBeieren>). Geraadpleegd op 22 februari 2016.
- GEEVERS, L., 'EGMONT, Maria Christiana van', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/EgmontMaria>). Geraadpleegd op 28 maart 2016.
- GEEVERS, L., 'EGMONT, Sabina van', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SabinaVanEgmont>). Geraadpleegd op 28 maart 2016.
- GEEVERS, L., *Gevallen vazallen. De integratie van Oranje, Egmond en Horn in de Spaans-Habsburgse monarchie (1559-1567)*, Amsterdam, 2008.
- GEEVERS, L., "Hoe toegankelijk was de papieren koning?", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 42 (2007), 39-59
- GORTER-VAN ROYEN, L., "Maria van Hongarije en de hoge adel in de Nederlanden. Een confrontatie", *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, Hilversum, 2010, 207-218.
- GOOSENS, A., 'La fortune du comte Lamoral d'Egmont vers 1567-1568', *Belgisch Tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 70 (1992), 357-380.
- GOOSENS, A., *Le comte Lamoral d'Egmont (1522-1568) : les aléas du pouvoir de la haute noblesse à l'aube de la révolte des Pays-Bas* (Analectes d'Histoire du Hainaut, 8), Bergen, 2003. Vertaald als V. VANDORMAEL en A. GOOSENS, *Slachtoffer van verraad en intrige. Graaf Lamoraal van Egmond 1522-1568*, Leuven, 2007.
- GOOSENS-VERHAGEN, H.E. en GOOSENS, W.P.L., 'De Egmonds en hun betrekkingen tot de Beierlanden', *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring*, 1959-1960, 37-46.
- JANSEN, A., *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*, Hilversum, 2001.
- JANSSENS, P., 'De landvoogdij van Isabella. 1621-1623', *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, VI, Haarlem, 1979, 379-384.
- JANSSENS, P., 'La fronde de l'aristocratie belge en 1632', *Rebelion y Resistencia en el Mundo Hispánico del Siglo XVII* (AVISOS de Flandes, 1), Leuven, 1992, 23-40
- JUSTE, T., 'Egmont' (Lamoraal, comte D', Louis, comte D', Philippe, comte D'), *Biographie Nationale*, VI, Brussel, 1878, 488-512.
- J.W. [Weijers], 'Sabina van Beieren', *Bulletin / Vriendenkring van het streekmuseum Hoeksche Waard*, 76 (1988) 3-6 en 78 (1989) 13-15.
- KLOEK, E., 'De weduwen van Egmont en Horne: Sabina van Beieren (1528-1578) en Walburgis van Nieuwenaer (1522-1600)', *Spiegel Historiael: Magazine voor geschiedenis en archeologie*, 40 (2005), 299-304.
- LEFÈVRE, J., "Egmont (Louis, comte D')", *Nouvelle Biographie Nationale*, XXXI, Brussel, 1962, 289-291.

- MEES, W.C., *Lamoraal van Egmond*, Assen, 1963.
- OBREEN, H. red., 'Egmond', *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, III, Leiden, 1914, 321-346.
- RAAB, H., 'Sabine von Simmern, Gemahlin des Grafen Egmont', *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 44 (1981) 233-240.
- RENSON, G., 'Wetenswaardigheden betreffende de goederen van Lamoraal, graaf van Egmont, na zijn decapitatie', *Eigen Schoon en de Brabander*, 48 (1965), 93-104.
- ROSENFELD, P., Bespreking van P.B. DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont : een critische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564 in verband met het schuldvraagstuk*, Leuven, 1961, *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 41 (1963), 1301-1304.
- SIDERIUS, K., *Uit vervlogen dagen: geschiedenis van dorp en polder van Oud-Beijerland*, Oud-Beijerland, 1967.
- SOEN, V. en COOLS, H., "L'aristocratie transrégionale et les frontières. Les processus d'identification politique dans les maisons de Luxembourg-Saint-Pol et de Croÿ (1470-1530)", V. SOEN, Y. JUNOT en F. MARIAGE, *L'identité au pluriel. Jeux et enjeux des appartenances autour des anciens Pays-Bas, XIVe-XVIIIe siècles* (Collection Histoire, 30), Lille, 2014, 209-228.
- SOEN, V., *Vredehandel: Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand (1564-1581)*, Amsterdam, 2013.
- TIMMERMAN, G., *Inventaris van de archieven van de voormalige polder Strienemonde*, deel A en B van 6 delen, Klaaswaal en 's-Gravenhage, 1988.
- TIMMERMAN, G., *Inventaris van het archief van de polder Oud-Beijerland*, Moerkerken, Cromstrijen en de Group, gelegen binnen de (voormalige) gemeenten Oud-Beijerland, Klaaswaal, Mijsheerenland en Westmaas over de periode 1555-1974, Klaaswaal, 1994.
- VAN DER AA, A.J., 'Egmond', *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, V, Haarlem, 1859, 45-62.
- VANDORMAEL, H., 'Toen Lamoraal van Egmond Gaasbeek boven Edingen verkoos... (1562-1564)', *Het oude Land van Edingen en omliggende*, 18 (1990), 217-222.
- VAN DURME, L., 'Het grondbezit van Egmont in Zeeuws-Vlaanderen', *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 8 (2007), 91-96.
- VAN GENT, M., "Guillaume d'Egmond" en "Jean d'Egmond", R. DE SMEDT red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or au Xv^e siècle. Notices bio-bibliographiques* (Kieler Werkstücke. Reihe D: Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters, 3), Frankfurt am Main e.a., 2000, 191-192 en 241-242.
- VAN GENT, M., 'Jan van Egmond: een Hollands succesverhaal', *Handelingen van de Koninklijke kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 95 (1991), 259-269.
- VAN NIEROP, H., *The Nobility of Holland: From Knights to Regents 1500-1650*, M. ULTEE vert., Cambridge, 1993.
- VAN NUFFEL, H., *Lamoraal van Egmont in de geschiedenis, literatuur, beeldende kunst en legende*, Leuven, 1971.
- VAN STEENSEL, A., "Op naar revisie en synthese: Recente trends in het onderzoek naar de adel in de middeleeuwse Nederlanden", *Virtus*, 19 (2012), 9-38.

Extra geraadpleegde literatuur

- BURKE, P., Bespreking van H. VAN NIEROP, *From Knights to Regents 1500-1650*, M. ULTEE vert., Cambridge, 1971, *The Journal of Modern History*, 67 (1995), 471-472.

- HAUSER, H., Bespreking van DANSAERT, *La comtesse Lamoral d'Egmont : une belle figure de femme aimante au XVIe siècle*, Brussel, 1934, *Revue historique*, 1937, 336-337.
- ROSENFELD, P., Bespreking van P.B. DE TROEYER, *Lamoraal van Egmont : Een critische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564 in verband met het schuldvraagstuk*, *Belgisch Tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 41 (1963), 1301-1304.
- SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN, R., 'TOUSSAINT, Anna Louisa Geertruida', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, 2014 (<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bosboom>). Geraadpleegd op 18 april 2016.
- SCHUTTE, O., "Jhr. Mr. M. A. Beelaerts van Blokland †", *De Nederlandsche Leeuw*, 107 (1990), 417-418.
- TRACY, J.D., Bespreking van L. GEEVERS, *Gevallen vazallen*, Amsterdam, 2008, *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis van de Nederlanden*, 125, (2010), 133-134
- VAN DER ZEIJDEN, A., 'Een nieuw boek over Lamoraal', *Geestgronden*, 14 (2007), 126-127
- WOODBIDGE, B.M., Bespreking van R. AVERMAETE, *Lamoral d'Egmont*, *Books abroad*, 21 (1947), 307.